

TRABLUSGARB'IN İTALYANLARCA İŞGALİ, MUSTAFA KEMAL VE ARKADAŞLARININ DİRENİŞE KATILMALARI

Dr. İsrail KURTCEPHE*

İtalyan birliğini sağlamaya çalışan milliyetçi önderler, 19. Yüzyılın başlarında Trablusgarb ve Bingazi'yi, tanrının İtalyan milleti'ne bahsettiği "arz-ı mey'ûd" olarak nitelendirmeye başlamışlardır. İtalyan birliğinin sağlanmasından sonra bu yayılmacı ilgi artarak devam etmiştir. Ancak bunun bir devlet politikası haline gelmesi Berlin Kongresi'nden sonra gerçekleşmiştir. Sömürge sahibi olmayı büyük devlet olmanın gereği sayan İtalyan hükümetleri, başlangıçta Trablusgarb ve Bingazi'yi ikinci derecede ilgi alanı olarak kabul ediyorlardı. Öncelikle göz diktikleri Tunus'un 1881'de Fransa tarafından işgali üzerine İtalya, Trablusgarb ve Bingazi'yi diğer devletlere kaptırmamak için yoğun bir mesai sarfetmeye başlamışdır. Fransa'nın Tunus'a, İngiltere'nin Mısır'a yerleşmelerinden telaşa kapılan İtalya, giriştiği diplomatik faaliyetler sonucunda Trablusgarb ve Bingazi'nin kendi nüfuz bölgesi olduğunu gizli antlaşmalarla büyük devletlere kabul ettirmiştir. Söz konusu antlaşmalar hakkında Osmanlı Devleti'nin haberi olmadığı gibi Osmanlı Devlet adamları da büyük devletlerin Trablusgarb ve Bingazi'yi İtalya'ya vaat etmiş olabileceklerine dair en küçük bir kuşkuya dahi kapılmamışlardır.

1878-1911 Yılları arasında İtalya, Trablusgarb ve Bingazi'yi ele geçirmek için koloniyalizmin bilinen tüm vasıtalarını kullanmıştır. Ülkenin iktisadî ve kültürel hayatına egemen olmayı amaçlayan İtalya, önce deniz taşımacılığına el atmış, bunu Trablusgarb ve Bingazi'nin iktisadî yönden çökertilmesi planının uygulamaya konulması izlemiştir. İtalya'nın Trablusgarb ve Bingazi'ye göz diktiği herkesçe bilindiği halde Osmanlı Hükümetleri, bu tehlike karşısında savunma önlemlerini arttırmak yerine İtalya'ya yeni tavizler verme yolunu

* Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi

tercih etmişlerdir. Bu yaklaşım, 29 Eylül 1911'de savaş başladığında İtalyan generallerinin savaşı "Askeri Turistik Sefer" olarak nitelendirmelerine zemin hazırlamıştır.

Bu çalışma ile Trablusgarb'ın işgali ve başta Mustafa Kemal olmak üzere genç Türk subaylarının savunma önlemlerinden yoksun bir ortamda bir emperyalist güce karşı başlattıkları direnişe değineceğiz.

Trablusgarb'ın İşgali

1911 yılı boyunca savaş hazırlıklarını sürdüren İtalya, 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. İtalyan donanması Trablusgarb ve Bingazi'yi ablukaya aldılar. Trablusgarb limanında iki Türk gemisi bulunuyordu.

1 Ekim günü sabahleyin beyaz bayrak çekmiş bir İtalyan torpidosu, limanda demirli bulunan Sayyad-ı Derya gambotuyla Derne vapuruna dışarı çıkarak teslim olmalarını teklif etti. Komodor durumu komutanlığa haber verdi. Aldığı emir üzere Sayyad-ı Derya fabrâb ederek Osmaniye kalesi tarafındaki taşlığa gidip oturdu. Derne vapuru da musluklarını açmak suretiyle düşman eline geçmemek için kendi kendini batırdı. Her iki Türk gemisi de ölümü düşman eline geçmeye yeğlemişlerdi¹.

Aynı gün, İtalyan donanmasına ait iki geminin Derne'yi topa tuttuğu haberi geldi. İtalyan zırhlıları şehirde bulunan İtalyan vatandaşlarını istemeksizin bombardımana başlamıştı. Bombardıman sırasında 80 top mermisi atılmış, asker ve sivillerden ölenler olmuştu².

Yine 1 Ekim günü, İtalyan amirali tarafından gönderilen bir heyet, şehrin teslimini görüşmek üzere doğruca Vali vekili Defterdar Besim Bey'e gelerek Komutan'la müzâkerede bulunmak istediklerini söylediler. Hükümet konağında gerçekleşen bu görüşmede İtalyanlar şehrin teslimini istediler. Komutanlık buna da oyalayıcı bir cevap verdi. Şehri teslim yetkileri bulunmadığı, ancak İstanbul'dan gelecek emre göre hareket edileceği ileri sürülerek mühlet istendi. Bâbîâlî'nin cevabı gelinceye kadar İtalyan zırhlılarının sahilde serbestçe demir atmaları ve hiçbir tecavüze maruz kalmadan gelip gitmelerinin sağlanması,

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/9, s. 18.

2 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/8, s. 17.

bunun için bütün istihakam bataryaları ve diğer savunma vasıtalarının susturulması ve fakat İtalyan subaylarının bu tedbirlerin alınmasına nezaret etmelerinin kabuledilemeyeceği söylendi. Trablusgarb yöneticilerine 2 Ekim günü öğleye kadar vakit tanınmasını istediler. Ticileri, İtalyanlar, Türklerin isteklerini komutanlarına iletmek üzere gemilerine döndüler¹.

2 Ekim günü öğleden sonra Amiral Thaon de Revel, beraberinde iki İtalyan subayı ve bir sivil olduğu halde bir torpido ile karaya çıktı. Vali konağına gelen İtalyan heyeti, bombardımana gerek kalmadan şehrin teslimini istediler. Aynı hususları içeren Amiral Faravelli'nin bir ultimatomunu verdiler. Fırka Kumandanı ve vali vekili programlanmış gibi İtalya'dan gelen tüm teklifler karşısında aynı şeyi söylüyordu. Yine İstanbul'dan talimat gelene kadar kendilerine süre tanınmasını istediler. Trablusgarb,ı Maltaya bağlayan kablolar, 1 Ekim günü İtalyan filosunca kesilmişti. Böylece Trablusgarb'ın İstanbul ile doğrudan haberleşme bağlantısı engellenmişti². Buna karşılık İtalyan Heyeti, muhabere kablosu kesilmiş olduğundan İstanbul'la görüşme imkanı bulunmadığını, Trablusgarb'taki en yüksek Osmanlı yöneticileriyle teslim konusunu görüşebileceklerini ileri sürdüler. Türk tarafı ise böyle önemli bir konuda karar verecek yetkiye sahip olmadıklarını, iç bölgelerdeki kablolarla veya Tunus üzerinden veyahutta İtalyanlar izin verirlerse filonun telsizleriyle İstanbul'la haberleşilebileceğini söylediler. İtalyan heyeti, bu isteklerin amiral gemisine gelinerek Amiral Faravelli'yle görüşülmesinin uygun olacağını söyleyip şehirden ayrıldılar³.

Fırka Kumandanlığı'na vekalet eden Neşet Bey, hastalığını ileri sürerek amirallik gemisine gitmedi. O'nun yerine vâli vekili Besim Bey gönderildi. Yüzbaşı İsmail ve Trablusgarb Yabancı İşleri Müdürü Arif Bey de kendisine eşlik ediyorlardı. İtalyan Amirali, önceki isteklerini aynen tekrarladı. Besim Bey, böyle bir yetkiye sahip olmadıklarını, İstanbul'dan gerekli talimatı olabilmeleri ve haberleşebilmesi için süre tanınmasını ve bu hususuta yardımcı olunmasını istedi. Amiral, bu isteği reddetti ve Türk Komutanı'na verilmek üzere bir ultimatomla Besim Bey ve beraberindekiler gemiden ayrıldılar⁴.

1 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/8, s. 18.

2 İ. Revol, 1911-1912 Türk-İtalyan Harbi, Çev.: Kadri Demirkaya, Askerî Mecmua, 1 Eylül 1940, Sayı 58, s. 39.

3 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/9, s. 18.

4 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/9, s. 19.

Amiral Farevelli'nin ulti-matomunda şu istekler dile getiriliyordu¹.

1. Şehrin teslimi hususunda İstanbul'dan cevap gelene kadar İtalyan gemileri kıyıda serbestçe demir atmalı ve hiçbir tecavüze uğramadan gidip gelmeleri sağlanmalıdır.

2. İtalyan gemilerinin güvenliği açısından, bütün istihkâmlar, bataryalar ve savunma vasıtaları kullanılmayacak hâle getirilmelidir.

3. İtalyan subayların, tedbirlerin alınıp alınmadığını denetlemelerine izin verilmelidir.

Trablusgarb yöneticileri, zaten daha önce Amiral'in ulti-matomunda yer alan bu istekleri, İstanbul'dan bir emir gelene kadar kabul edemeyeceklerini açıklamışlardı. 3 Ekim günü öğleye doğru Amiral Farevelli'nin gönderdiği İtalyan subayına verilen cevapta da bu isteklerin kabul edilemeyeceği ifadesine yer verildi. Osmanlı kabinesi üç gün önce değişmişti. İşbaşına gelen Said Paşa kabinesi de İtalyanlarla girişilecek müzakereler hakkında bir tebligât yapmamıştı. Bu durumda Trablusgarb yerel yöneticileri, İtalyan isteklerini kabul etmek yetkisine sahip olmadıklarını ileri sürüyorlardı.

Osmanlı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın sahil şeridini İtalyanlara terk edip iç bölgelere çekilme emrine rağmen İtalyan amiraline verilen bu cevapta Trablusgarb'ı savunmak için yöneticilerin ve halkın kararlılığı dile getirilmekteydi. Yerel Hükümet'in ve Arapların vatanlarını kanlarının son damlasına kadar savunacakları kesin bir dille belirtilmişti. Trablusgarb'ın bombardımanı halinde suçsuz ve masum binlerce yerli ve yabancı insanın canlarının tehlikeye atacağı ve bu arada Trablusgarb'ta bulunan İtalyan Fen Heyeti'nin tecavüze uğrayabileceğine dikkat çekildikten sonra İstanbul'la haberleşebilmek için süre verilmesi isteği tekrarlanmaktaydı.

İtalyanların söz konusu istekleri, Türk yöneticilerince şehrin teslimi manasında değerlendirildiği için kabul edilmemiştir. Hükümet'in emri olmadıkça böyle önemli bir konuda karar verme yetkisine haiz olmadıklarını iddia eden Türk yetkililer, İtalyan önerilerinin İstanbul'a iletilmesini istiyorlardı².

İtalyan isteklerinin reddi manasına gelen bu cevabın Amiral Farevelli'ye ulaşmasından kısa bir süre sonra saat 15.30'da Amiral

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/9, s. 19.

2 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/9, s. 19.

gemisi Benedetto Brin den atılan ilk mermiyle bombardıman başladı. İstihkamlar üzerine yönetilen bombardıman esnasında top mermilerinin bir kısmı da şehre düşüyordu. Kale'nin şiddetle karşı koyması emri verildi. Donanma ile kale arasındaki topçu savaşı akşam ezanına kadar devam etti. Türk tabyalarında bulunan topların mermileri ancak 2000 metre mesafeye ulaşabiliyordu. Buna karşılık İtalyan donanması 9-10.000 metre mesafeden büyük çaplı toplarla bombardımana başlamıştı.

Bombardımanın ikinci safhasında Türk toplarının atış mesafesi anlaşıldıktan sonra şehre doğru yaklaşan İtalyanlar 3.500 metreden atışlara başladılar. Şehrin üstünde patlayan şarapneler halk içerisinde tam bir paniğe yol açmıştı.

Akşam üzeri bombardıman sona erdiğinde Türk istihkamlarında 11 kişinin şehit olduğu ve 20 kişinin de yaralandığı anlaşıldı.

Bombardıman asıl tesirini askerler ve halk üzerinde gösterdi. Topçu subaylarının iktidarsızlığı, erlerin acemiliği, elde bulunan mermilerin düşman donanmasına yetişemiyerek kısa düşmesi ve savunma vasıtalarının yetersizliği subaylar, askerler ve halkın moralini iyice bozmuştu. Hemen hemen herkeste, bu şartlar altında düşmana karşı konulamıyacağı kanısını uyandırmıştı. Bunun bir sonucu olarak direniş kuvvetleri arasında çözümler başladı. İstihkamlar ve mevziler terk edildi. Bu hal tüm birliklere sirayet etti. Askerler ve halk şehri terketmeye başladılar. Çekilenler Kırkkarış'daki ordugahta toplanıyorlardı¹.

Aslında İtalyan bombardımanı başladığı sırada Trablusgarb'ta çok az sayıda asker vardı. Kuvvetlerin çoğunluğu bir gün önce Harbiye Nezâreti'nin emri gereğince başlarında Fırka Kumandanlığı'na vekalet eden Neşet Bey olduğu halde şehri terkederek Garyan'adoğru yola çıkmıştı².

Askerlerin Trablusgarb'ı terketmeleri üzerine telaşa kapılan Vali Vekili Besim Bey, Neşet Bey'e haber göndererek kale ve istihkamlarda asker bulunmadığı için bundan sonra şehri savunmanın mümkün olmayacağını, halkın can ve mal güvenliğinin de sağlanamayacağı ve bu durumun doğuracağı mesuliyeti üstlenemeyeceğini duyurdu. Vali Vekili Besim Bey'in şehri terk etmeyip görevinin başında kalmasına

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 10, s. 20; Campagna Di Libia, Roma 1938, C.I, s. 300-301.

2 Campagna Di Libia, c.I, s. 299.

rağmen Fırka'ya bağlı askerî birliklerin Garyan'a doğru çekilmesi Trablusgarb'ta bir otorite boşluğu doğurmuştu. Hapishanelerin kapıları sonuna kadar açılmıştı. Sokalar çapulcu ve yağmacılarla dolmuştu. Yağmalanan ilk yer kale oldu. Burada bulunan bütün eşyalar yağmalandı. Taşınması mümkün olan tüm eşyalar götürüldü. Taşınmayacak kadar ağır olan sandıklar kırılarak içerisidekiler paylaşıldı. Silah, mühimmat ve yiyecek depoları, şehri terkeden ailelerin evleri yağmadan nasibini alan yerler arasındaydı. Askerî hastahane bile bu tecavüzlerden kurtulamadı. Hastalar dışarıya atıldı ve hastahane de bulunan herşey yağmalandı. Bu arada devlet arşiv binası da tahrip edildi. Burada bulunan tapu kayıtlarını yok ederek çıkar sağlamayı düşünen bir grup tarafından kapı ve penceresi kırılarak girilen binada saklanan resmi vesikalar darmadağın edildi¹.

Aynı tahribât diğer hükümet dairelerinde de yapıldı. Başta Yahudiler olmak üzere geniş bir açıkgöz kitlesi, pek ucuz bir fiyatla yağmacıların ellerindeki amlları almak için sokak başlarında hazır bekliyorlardı. Halılar, mobilyalar, mutfak eşyaları, Türk uniformaları, iskarpinler, çamaşırlar, ütüler, silah ve cephane halkı çılgına çeviren vasıtalar olmuşlardı. Mavzer tüfenkleri iki kurşuna satılmaktaydı. Bir çuval un iki franka, tereyağı dolu bir süt güyümü dört franga alıcı buluyordu².

4 Ekim günü sabahın erken saatlerinde İtalyan donanmasının bombardımanı yeniden başladı. Türk istihkamları bir gün önce terk edildiğinden İtalyan donanması tek taraflı atışlar yapıyordu. Yarım saat kadar süren bombardıman esnasında Turgut Tabyası cephaneliği'nin havaya uçması sonucu meydana gelen patlamalar halkın moralini alt üst etti. Herkes can derdine düşmüştü. Şehrin ileri gelenleri başlarında Belediye Başkanı Hasune Paşa olduğu halde Vali Vekili Besim Bey'e giderek kalenin ve istihkâmların savunmasız kaldığını bu şartlar altında İtalyan kuvvetlerine karşı konulamıyacağını ileri sürerek bombardımandan ve çoluk çocuklarını katliamdan kurtarmak için şehrin İtalyanlara teslim edilmesini istediler³.

Besim Bey, şehrin İtalyanlara teslimini isteyen heyete, bu konuda tek başına karar verme yetkiğine sahip olmadığını Fırka Kumandan Vekili Neşet Bey'in de onayının alınması gerektiğini ve derhal Neşet Bey'in fikrini alarak bir hareket tarzı belirleyeceklerini söyledi. Ger-

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fih. 1 / 11, s. 21.

2 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 13, s. 26; Campagna Di Libia, c.I, s. 299-300.

3 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 12, s. 24.

çekten de Besim Bey, vakit kaybetmeksizin Neşet Bey'e gönderdiği bir ulak vasıtasıyla şehir ileri gelenlerinin isteklerini ilettili.

“Şehrin suret-i tesliminin müzâkeresi ikimize ait bulunduğü için zât-ı âlilerine müracaat idüb cevap almadıkça bu hususda bir şey söylemek benim için mümkün olamayacağını ifâde ettim.”

diyen Besim Bey mukavemet veya teslim hususunda bir memurla açık bir talimat gönderilmesini rica ediyordu. Ayrıca halkın yabancı devletlerin konsoloslara müracaat ederek İtalyanlardan aman dilenmesinde arabuluculuk yapmalarını istediklerini bildiriyordu¹.

Besim Bey'in verdiği cevapla tatmin olmayan şehir eşrafı vali konağından ayrıldıktan sonra civarda bulunan bir camide toplandılar. İçlerinden bir heyet seçip İtalyan Amirali'ne göndermeyi kararlaştırdılar. Amirallik gemisine giden bu heyet, şehrin teslim olacağını Amiral Faravelli'ye bildirdiler. Bu sırada, Halife adındaki bir yerli tüccar, vali konağının bayrak direğine beyaz bir çarşaf çekti².

Şehrin teslim edileceği haberi halk arasında kulaktan kulağa duyulmaya başladığından tam bir kargaşa doğdu. Şehir dışında bulunan gönüllüler, işgâl sırasında ailelerinin başında bulunmak için birliklerinden ayrılarak şehre gelmeye başladılar. İtalyanlar para ile elde ettikleri işbirlikçileri vasıtasıyla sokaklarda tellallar çağırarak mavzerlerin tanesini on franka alacaklarını duyurdular. Ümitsizlik içerisindeki halk, ellerindeki tüfenkleri İtalyanlara satmaya başladılar. 4 ve 5 Ekim günleri satılan silahların sayısı on bini açtı³.

Vali vekili Besim Bey; bu gelişmeler karşısında şehirde hükümet otoritesini kurabilmek için Neşet Bey'den kuvvet göndermesini istedi. Besim Bey'in ısrarları karşısında daha önce Trablusgarb'tan çekilmiş olan merkez taburu tekrar şehre gönderildi. Taburun gelmesiyle birlikte çok kısa bir süre de olsa şehirde sükunet sağlanabildi⁴.

Gece olunca sağlanan sükunet bozuldu. Bir grup, silahaneyi ve İngilizlere ait bir fabrikayı soydular. Tabura bağlı kuvvetler, ellerinde silah bulunan yağmacılar karşısında yetersiz kaldılar. Şehirde Osmanlı yönetimi can çekişmeye başlamıştı. Vali vekili, son bir teşebbüsde

1 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 12, s. 24.

2 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 13, s. 25; Campagna Di Libia, c.I, s. 120.

3 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H / 1, Fhr. 1 / 13, s. 26.

4 Atase Arş., Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 14, s. 27.

daha bulundu. Fırka Kumandanlığı'ndan şehirde sıkıyönetim ilan edilmesini ve yeterince kuvvet gönderilmesini istedi¹.

Neşet Bey, sıkıyönetim ilanı için gerekli emri verdi ise de uygulanması mümkün olmadı. Trablusgarb'ta Osmanlı egemenliği fiilen sona ermek üzereydi. Herşeyin çığırından çıktığını ve sıkıyönetim uygulanamayacağını gören Tümen Komutan Vekili Neşet Bey, Trablusgarb'ta bulunan Merkez Tabur Kumandanlığı'na düşman karaya çıktığında mukavemet edilmemesi emrini verdi. Böylece Trablusgarb şehrinde Osmanlı egemenliği son buluyordu².

İşgal için gayet müsait olan bu durumdan yararlanmak isteyen Amiral Farevelli, bir taraftan karaya asker çıkartmak için emir verirken, diğer taraftan Roma'ya çektiği telgrafla yardımcı kuvvetler gönderilmesini istedi. 5 Ekim günü Albay Umberto Cagni kumandasındaki deniz birliği Trablusgarb'a sevk edildi. Şehri işgâl eden İtalyan birlikleri hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmadı. Tahkimatlarla binaların üzerine İtalyan bayrağı çekildi³.

İtalyan işgâl kuvvetleri karaya çıktığında karşılarında gönüllü rehberler buldular. Bunlar, savaş şartlarından yararlanarak keselerini doldurabilmenin hesaplarını yapan Yahudiler'den başkası değildi. Trablusgarb'ta yaşayan Yahudiler, şehrin işgâli esnasında rehberlik yaparak İtalyanların işlerini kolaylaştırdılar⁴.

5 Ekim sabahı başlayan işgâl akşama doğru tamamlandı Amiral Borea Ricci, Trablusgarb şehri valisi, Albay Cagni de İşgal Kuvvetleri Komutanı olarak görevlendirildiler. Son dakikaya kadar şehri terketmeyen Vali Vekili Besim Bey tutuklandı. İtalyan Vali'nin ilk işi, işgâli halk nazarında meşru görmek ve halkı itaata davet etmek maksadıyla Trablusgarb halkına hitaben bir beyanname yayınlamak oldu⁵.

İtalyanlar, Trablusgarb'ın işgâlinde bir gün önce Tobruk'u ele geçirmişlerdi⁶. 16 Ekimde Derne İtalyan birliklerine teslim oldu⁷. Bunu 20 Ekim'de Bingazi'nin işgâli izledi⁸. Böylece İtalyan işgal

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 14, s. 28.

2 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 15, s. 29.

3 Campagna Di Libia, c.I, s. 119.

4 İslam Ansiklopedisi, Trablusgarb Maddesi, s. 29.

5 Atase Arşivi, Kfs. 67, Ds. 322, Fhr. 9.

6 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1-10, Tobruk Ceridesi.

7 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 131, s. 263.

8 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. IH-1, Fhr. 65, s. 130.

kuvvetleri, kıyı kesiminin önemli yerleşim merkezlerini ele geçirdiler. Bundan sonra yapılacak iş iç bölgelere doğru ilerlemek olacaktı.

Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları

Trablusgarb'taki Osmanlı savunma kuvvetleri hakkında az çok bilgi sahibi olan askerî ve siyasî çevrelerde modern ve güçlü İtalyan ordusu karşısında Türk kuvvetlerine hiç başarı şansı tanınmıyordu. Kısa sürecek bir mukavemetden sonra İtalya'nın, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağına sahip olacağı kanaati çok yaygındı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Harbiye Nezareti savaşın başında çaresizlik içinde kıvrılmakta ve sorunun çözümünü direnişi sürdürmekte değil, siyasî teşebbüslerle İtalya'yı barışa razı etmekte göreydi¹. Ancak işgâlin başlamasının üzerinden çok geçmeden bu teşebbüslerin bir sonuç sağlamıyacağı ortaya çıktı. Hiçbir devlet, Trablusgarb'ı işgâle kalkışan İtalya'ya barış önerisini götürmeye yanaşmıyorlardı. Gerekçeleri de hazırды. Arabuluculuk için vakit geçmişti. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, büyük devletleri harekete geçiremeyince İtalya'yı barışa zorlamak maksadıyla Trablusgarb'ta direnişi güçlendirmeye karar verdi. Trablusgarb Kumandanlığı'na çektiği bir telgrafla İtalyanlara karşı tüm imkanların kullanılarak direnişin devam ettirilmesini istedi².

Harbiye Nezâreti'nin emri gereğince sahile çıkan İtalyanlara karşı koymayıp iç bölgelere doğru çekilen Türk birlikleri ve gönüllüler Garyan'da toplanmaya başladılar. Askerlerin Garyan'a doğru çekilmesi, halk üzerinde çok büyük tesirler yaptı. Halk, askerlerin çekilmemesi için yalvarıyorlardı. Askerlerin geri çekilmesi bölgenin tahliyesi olarak değerlendiriliyordu. Herkes panik içerisindeydi. Kendilerini ihanete uğramış gibi hissediyorlardı³. İşte bu sırada sahneye Trablusgarb direnişinin önde gelen kahramanlarından Süleyman El-Barunî çıktı. İtalyan işgâline karşı direnişi organize etmek için kolları sıvadı. Düşman işgâlinde uzak bölgelerde gönüllüler toplamaya ve ihtiyaç duyulan erzâk tedârikine başladı⁴. Fırka Kumandanı Neşet Bey de Garyan'a çekilen askerî birlikleri ve yeni katılan gönüllüleri organize etmeye çalışıyordu.

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 9, s. 18.

2 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 14, s. 28.

3 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 47, s. 94.

4 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 28, s. 56.

Bingazi'nin işğalinden sonra Trablusgarb'takinin benzeri bir kargaşaya rastlanmadı¹. Bölgede çok büyük bir nüfuza sahip olan Sünusilerin işğale karşı koayacakları tahmin ediliyordu².

Trablusgarb'ta bunlar olup biterken, vatanın bir parçasının işğale uğraması, genç Türk subayları arasında büyük yankılar uyandırdı. Berlin'de Askerî Ateşe olarak görev yapan Enver Bey, İtalyanların Trablusgarb'a saldırı haberini alır almaz İstanbul'a doğru yola çıktı³. Selânik'e geldiğinde istasyonda kendisini bekleyen arkadaşları onu doğruca İttihat ve Terakki Merkez Komitesi'nin toplantısına götürdüler. Toplantıda Enver Bey'in önerileri benimsendi. Buna göre komite Hükümet'e Trablusgarb'ta çete muharebeleriyle İtalyanları durdurma planını götürecekti. Hazırlanan plan gereğince düşman iç bölgelere çekilmeye çalışacak, sonra da üstlerinden kopan bu birlikler, gece baskınlarıyla ortadan kaldırılacaktı. Enver Bey, bu kararın alınmasından sonra İstanbul'a hareket etti. Maksudı, gizlice Trablusgarb'a gitmekti, Fakat, Trablusgarb'ın kaybedildiğini düşünmekten de kendini alamıyor ve "Peki öyleyse neden gidiyorum oraya?" diye kendi kendine soruyordu. Ona göre cevap ortadaydı: İslam dünyasına karşı vefa borcunu ödemek ve sorumluluğun gereklerini yerine getirmek⁴.

Trablusgarb'a gitmek isteyen yalnız Enver Bey değildi. Geleceğin büyük önderi Mustafa Kemal, Teşkilât-ı Mahsusa'nın kurucusu Eşref Bey, Paris Akseri Ateşesi Ali Fethi Bey, Süleyman Askerî Bey ve onlarla aynı arzuyu paylaşan yüzlerce subay cepheye ulaşabilmenin planlarını yapıyorlardı. Deniz yoluyla gitmekleri imkansız gözükiyordu. Kara yoluyla Mısır ve Tunus üzerinden gitmeyi denemeyi düşünüyorlardı. İngiliz ve Fransızların geçiş izni vermeyecekleri ihtimali de gözden uzak tutulmuyordu. Enver Bey, Mustafa Kemal ve Eşref Bey yola çıkmadan önce Enver Bey'in Beşiktaş'taki evinde bir araya geldiler. Burada izlenecek harekât tarzı bir kez daha gözden geçirildi. Enver ve Eşref Bey, o gün Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaret etmişlerdi. Paşa, devletin İtalya ile topyekün bir savaşa girmeyeceğini, fakat vatanın bir parçası elden giderken de sessiz kalınmayacağını belirtmiş ve Trablusgarb'ı mahalli kaynaklarıyla savunacaklarını açıklamışdır. Harbiye Nâzırı'nın planına göre Trablusgarb'a

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 131, s. 263.

2 Tercümân-ı Hakikât, 4 Ekim 1911.

3 "Trablusgarb Hatıralarım", Anlatan: General Nuri, Hatıraları Toplayıp Hazırlayan: Albay C.C.S., Tefrika No: 1.

4 Orhan Koloğlu, Trablusgarb Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları, Bas. Yay. Gn. Md., Ankara 1979, s. 23.

gönüllü gitmek isteyen subaylar, gizlice yola çıkacaklar, ancak Osmanlı Devleti resmen savaş ilan ettiğinde açıktan her türlü desteğe mazhar olacaklardı. Şayet mesele görüşmeler yoluyla halledilirse, mesuliyet subayların şahıslarına ait olacaktı¹.

Bu toplantı sonrası Enver Bey, hemen İstanbul'dan ayrıldı. Beraberinde Rauf ve Ömer Fevzi beyler vardı. Üç arkadaşın biri Tanin, diğeri Tercümân-ı hakikat ve üçüncüsü de Osmanlı Ajansı'nın savaş muhabirleri kimliğine bürünmüşlerdi. Bu öncü kafile Mısır üzerinden Trablusgarb'a ulaştı².

Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey ve diğer subayların Trablusgarb'a gitmek üzere yola çıktıklarını, 1 Kasım 1911 tarihli bir telgrafla Fırka Kumandanlığı'na bildirdi³.

15 Ekim'de İskenderiye'ye gelen Enver Bey, burada sekiz gün kaldıktan sonra 23 Ekim 1911'de trenle Bingazi'ye doğru hareket etti⁴.

20. Yüzyıl Türk Tarihi'nin en seçkin siması olmaya namzet genç Kolağası Mustafa Kemal, 15 Ekim 1911'de beraberinde İttihat ve Terakki'nin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Yakup Cemil Bey ve bir grup arkadaşlarıyla Mısır üzerinden Trablusgarb'a gitmek üzere yola çıktı. İhtiyaçları olan parayı temin için İttihat ve Terakki Umumi Merkezi'ne müracaat etmişler, fakat alamamışlardı. Buna rağmen bu vatansever insanlar kararlarından vazgeçmemişler ve Mustafa Kemal'in verdiği senet karşılığı Ömer Fevzi Bey'den 200 İngiliz lirası borç alarak⁵ Trablusgarb'lı kardeşlerinin yardımlarına koşmuşlardır.

Yusuf Hikmet Bayur, "Atatürk Hayatı ve Eseri" adlı kitabında, Trablusgarb Savaşı başladığı sırada Erkân-ı Harbiye 1. Şubesi'nde görevli bulunan Mustafa Kemal'i, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın İttihat ve Terakki subaylara yaranmak maksadıyla işsiz bıraktığını ve Trablusgarb'a gitmek istediğinde de Mısır'da İngilizler tarafından geri çevrileceğini ileri sürerek izin vermek istemediğini, ancak, Mustafa Kemal'in çok ısrarı üzerine rıza göstermek zorunda kaldığını yazmaktadır⁶. Biz araştırmalarımız sırasında buna dair her-

1 Cemal Kutay, Trablusgarb'da Bir Avuç Kahraman, İstanbul 1978, s. 29-36.

2 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, c. II, s. 221.

3 Atase Arşivi, Kls. Ds. H-1, Fhr. 1 / 58, s. 118.

4 Koloğlu, a.g.e., s. 6-7.

5 Atase Arşivi, Kls. 34, Ds. 106, Fhr. 26.

6 Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, Hayatı ve Eseri, Ankara 1963, s. 49-50.

hangi bir belgeye rastlamadık. Aksine, Mahmut Şevket Paşa tarafından Trablusgarb Kumandanlığı'na gönderilen 20 Teşrinievvel 327 (2 Kasım 1911) tarihli telgrafta Mustafa Kemal'in bazı şeyhleri ve Sünusileri teşkilatlandırmak için Calu'ya hareket ettiği; oradan şeyhlerden birini büyük Sünusi tekkesine göndereceği ve bölgeden mühim bir kuvvet toplayarak Bingazi veya Trablusgarb'a sevk edeceği bildirilmektedir¹. İtalyan işgâl tehlikesi kuvvetlendiğinde Osmanlı Hükümeti'nce düşünülen tedbirlerden biri de Kuzey Afrika'da büyük etkinliği olan Sünusi tarikatı mensuplarını düşmana karşı direnişe teşvik etmek olmuştur. İşgâl başladıktan sonra Sünusiler nezdine Mustafa Kemal'in gönderilmesi çok anlamlıdır. Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal'e bu emri verirken O'nun teşkilâtçılık ve insanları etkileme yeteneğinin farkında olmalıdır. Eğer Mustafa Kemal, Mahmut Şevket Paşa tarafından istenmiyen ve dışlanan bir adam olsaydı böylesine hayati bir görev verilmezdi.

Gazeteci Mustafa Şerif takma adıyla yola çıkan Mustafa Kemal, Mısır'da hastalanmış ve İskenderiye'de onbeş gün kadar hastanede yatmıştır. Bu sırada İskenderiye'ye gelen arkadaşları Nuri ve Fuat Beylerle tekrar yola çıktılar ve defalarca İngiliz sınır devriyelerine yakalanma tehlikesi atlattıktan sonra Tobruk'daki Türk karargahına ulaştılar². Burada kendilerini Tobruk ve havalisi Kumandanı Edhem Paşa karşıladı. Bu üç arkadaş savaşa Tobruk cephesinde başladılar. Bir süre sonra Mustafa Kemal gibi kıymetli bir kurmay subaydan yararlanmak isteyen Edhem Paşa, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 12 Aralık 1911 tarihli telgrafla Mustafa Kemal ve Nuri Bey'lerin kendi emrine tayinlerini istedi³. Mustafa Kemal Tobruk'da iken rütbesi binbaşılığa yükseltildi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nce gönderilen 29 Kasım 1911 tarihli telgrafda eski görevi uhdesinde kalmak üzere rütbesinin bir derece yükseltilmesine ilişkin "İrade-i Seniyye"nin 27 Kasım 1911'de yayınladığı bildiriliyordu. Aynı telgraftan Mustafa Kemal'in, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin 1. Şubesi'nde değil, 3. Şubesinde görevli olduğu anlaşılmaktadır⁴. Mustafa Kemal kısa bir süre sonra kurmaybaşkanlığını yaptığı Edhem Paşa'nın yerine Tobruk (Derne) Kumandanı oldu. Onun Trablusgarb sa-

1 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1 / 60, s. 120.

2 Atase Arşivi, Kls. 34, Ds. 106, Fhr. 26.

3 Atase Arşivi, Kls. 49, Ds. 231, Fhr. 1.

4 Atase Arşivi, Kls. 61, Ds. 294, Fhr. 8.

vunmasına yaptığı büyük katkıları Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nde bulunan "Emr-i Yevmi" defterinden öğrenmek mümkündür¹.

Trablusgarb'a savaşmak üzere koşan genç Türk subaylarından bir diğeri de Paris Askeri Ateşesi Ali Fethi'dir. Çok yakın arkadaşlarının, asırlardır vatanın bir parçası olan Trablusgarb'ı düşman işgalinden kurtarmak için koşmalarına seyirci kalamayan Ali Fethi, Paris Sefiri Rıfat Paşa'dan izin isteyerek Tunus üzerinden Trablusgarb'a doğru hareket etmiştir. Takma isim ve değişik kıyafetle Tunus'un Sfax limanına ayak basan Ali Fethi, maceralı ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Tobruk'a ulaşmıştır².

Bingazi topraklarına ayak basan Fethi Bey, Enver Bey'in karargahında yapılan bir toplantıya katıldı. Trablusgarb kumandanı Neşet Bey ile Enver Bey'in temsil ettiği genç subay kadrosu arasında sessiz ve açığa vurulmayan bir anlaşmazlık vardı. Ali Fethi'den Neşet Bey'i ziyaret etmesini ve hatta kurmaybaşkanı olmasını istediler. Bu arzuyu yerine getiren Ali Fethi, Ayn-ı Mansûr'da bulunan karargâhında Neşet Bey'i ziyareti sonrasında O'nun kurmaybaşkanlığı teklifini seve seve kabul etti³. Aslında bu bir teklif değil, Ali Fethi Bey'in Kurmaybaşkanlığına tayin edildiğine dair Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nin 30 Eylül 1911 tarihli emrinin tebliği idi⁴. Böylece İtalyanlara karşı sürdürülecek direnişin tüm kontrolü gönüllü genç Türk Subaylarının eline geçmiş oluyordu. Trablusgarb bölgesinde direnişin teşkilatlanmasında ve İtalyanlara karşı kazanılan başarılarda Ali Fethi Bey'in çok büyük rolü oldu. 2 Kasım 1911'de yapılan ve İtalyanların ağır bir yenilgiye uğratıldığı baskın hareketi O'nun düşünce ve teşkilatçılığının eseri idi⁵.

Neşet Bey ile Enver Bey arasındaki gizli sürtüşmenin farkına varan Bâbü'lî, 10 Aralık 1911 tarihli İrade-i Seniyye ile Neşet Bey'i Trablusgarb Valiliği'ne tayin etti⁶. Bu tayinle Trablusgarb'da en büyük mülkî ve askerî otorite Neşet Bey oluyordu.

1 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Arşiv No: 1-b, Bs. 2, Dolap No: 1, Kutu: 1/1.

2 Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul 1980, s. 133-134.

3 a.g.e., s. 136-137.

4 Atase Arşivi, Kls. 48, Ds. 226, Fhr. 8.

5 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912), s. 181-183.

6 Atase Arşivi, Kls. 61, Ds. 294, Fhr. 10/1.

Mısır üzerinden gelen gönüllü Türk subayları bazı engellemelere rağmen Bingazi'ye ulaşırlarken Tunus yolunu kullanmak isteyenlerden çok sayıda yakalananlar ve geri çevrilenler oluyordu. Bunlardan bazılarının yakalanmalarına kıyafetleri ve yabancı dil bilmemeleri sebep oluyordu. Neşet Bey, Trablusgarb'a gelmek üzere bir Fransız vapuruna binen Türk subaylardan birinin resmi elbise giymesi ve diğerlerinin de fes ile vapurdan karaya çıkması sonucu Tunus'ta Fransız polisince tutuklanmalarından sonra Harbiye Nezareti'nden bundan sonra gönderileceklerin Arap kıyafetiyle ve gruplar halinde değil, teker teker gönderilmesini istedi¹.

Bingazi sancağına gelen Enver Bey, yerli halk tarafından bir kurtarıcı gibi karşılandı. Padişah ailesi ile olan akrabalığı halkın gözünde Enver Bey'e çok büyük bir saygınlık kazandırmıştı. Padişah'ın damanının basit bir bey olacağını düşünemediklerinden Enver Bey'e Paşa diye hitap ediyorlardı. Halifenin damanının cihada iştirak etmiş olması, Arap halkın üzerinde çok büyük bir tesir yapmış ve cepheye koşan gönüllülerin sayısında büyük bir artış gözlenmeye başlamıştır².

Esasen direniş, Türk subayları gelmeden önce başlamıştı. En büyük eksik düşmana karşı mücadele veren aşiretler arasında bir koordinasyonun olmamasıydı. Buna rağmen sürdürülen direnişte İtalyanlara kayıplar verdiriliyor ve iç bölgelere doğru ilerlemelerine fırsat verilmeye çalışılıyordu³.

Türk subaylarının direniş güçlerinin başına geçmesinden sonra İtalyan işgâl kuvvetlerine karşı düzenli saldırılar başladı. Trablusgarb şehrini işgâl eden General Caneva, birliklerini şehrin birkaç kilometre önünde yerleştirmiş ve savunma tedbirleri almaya başlamıştı. İlk düzenli Türk saldırısı 23 Ekim 1911'de yapıldı. İtalyan istihkamlarına iki koldan saldıran Türk birliklerine Neşet Bey ve Ali Fethi Bey kumanda ediyorlardı. Saldırığı haber alan Trablusgarb halkı da arkadan hücum katıldılar. Çarpışmalar sonunda İtalyan birlikleri çok ağır zayıat vererek ileri mevkiileri terke mecbur oldular. İki gün aradan sonra Neşet Bey, yeniden saldırı emri verdi. İtalyanlar bu saldırıda 13 subay, 321 asker kaybetmişler, 16 subay ve 142 İtalyan askeri de yaralanmıştı⁴. Ortada kesin bir zafer olmadığı halde bu saldırılar İtalyan-

3 Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/71, s. 142.

4 Koloğlu, a.g.e., s. 27.

1 Revol, a.g.e., c.I, s. 19; Atase Arşivi, Kls. 57, Ds. H-1, Fhr. 1/59, s. 118.

2 Atase Arşivi, Kls. 6, Ds. 28, Fhr. 5/1.

ların gözünü korkuttu. Telaşa kapılan İtalyan Hükümeti, geriye dönüş köprülerini atmak için 5 Kasım 1911'de ilhak kararnamesini yayınladı¹.

Bâbîâli, İtalya'nın⁴ ilhak kararını, Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti eden Paris ve Berlin Antlaşmalarına aykırı olduğunu ileri sürerek büyük devletler nezdinde protosto etti². Ne İtalya'nın ilhak kararı, ne de Osmanlı Devleti'nin protestosu Trablusgarb ve Bingazi'deki mücadeleyi hiç etkilemedi. Ocak 1912 sonlarına doğru Türk ve mücahit gruplarının Derne, Tobruk, Bingazi ve Trablusgarb üzerine saldırıları yoğunlaştı³. Bu saldırılar karşısında acze düşen İtalyanlar, baştanberi düşündükleri savaşı Akdeniz'e kaydırma fikrini uygulamaya koyacak ve Beyrut'a saldıracaklardır.

3 BA, BEO, Dosya Usulü, Siyasi Kısım, Dosya No: 57.

4 BA, BEO, Dosya Usulü, Siyasi Kısım, Dosya No: 57.

5 Atase Arşivi, Kls. 6, Ds. 28, Fhr. 5/2.